

La Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons (Cornellà de Llobregat)

Enric BERTRAN i GONZÀLEZ
Montserrat CUXART i TREMP

La Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons és un barri obrer, residencial i perifèric de Cornellà de Llobregat, municipi que forma part de la corona de poblacions que envolten Barcelona en forma de semicercle i que constitueixen la seva conurbació.

El nom de Ciutat Satèl·lit designa l'allunyament d'aquest polígon de vivendes del centre urbà de Cornellà i la manca de connexió de la seva trama urbana amb la resta del municipi; aquest emplaçament correspon a l'aplicació pràctica de la ideologia imperant a l'època de la febre constructora dels anys seixanta, la qual preveia la construcció de barris nous, més o menys propers a les principals vies d'accés a Barcelona, en comptes d'una prolongació indefinida dels cascos urbans.

D'acord amb això, la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons s'emplaça entre la via del ferrocarril (RENFE) i la carretera d'Esplugues.

La seva recent i ràpida construcció en la dècada dels seixanta li atorgà amb propietat el qualificatiu de *ciutat nova*, ja que, malgrat la seva dependència municipal, participa dels problemes i característiques de les viles construïdes de bell nou.

L'ús anterior del sòl

Els terrenys de la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons corresponen a la zona de muntanya del terme de Cornellà, formada per materials del quaternari antic, que constitueixen les darreres terrasses del riu Llobregat. Fins als anys cinquanta, aquests camps eren dedicats a l'agricultura de secà; hom hi conreava, principalment, vinya, ordi i garrofers.

Al segle XIX, aquest sector del terme romania aïllat del petit casc urbà de Cornellà, que s'allargassava a partir de la petita església parroquial, i per l'existència d'un talús, aprofitat, el 1855, per arrecerar-hi la via fèrria, la qual cosa n'augmentà l'aïllament.

Durant les primeres dècades del segle XX, hom assistí a una progressiva urbanització

d'una part del sector muntanyós, en construir-s'hi torres d'estiueig que reproduïren l'esquema de la *ciutat-jardí*.

Aquestes lentes transformacions, perfectament assimilables per un municipi petit, esclataren devers els anys cinquanta: la instal·lació de poderoses fàbriques a Cornellà i l'auge industrial de l'àrea barcelonina atragueren una nombrosa immigració que, a causa de la falta d'una adequada planificació urbana i de la manca de recursos econòmics dels nous vinguts, féu aparèixer el barraquisme¹ i les vivendes troglodítiques². Als anys cinquanta, doncs, la manca d'habitatges a Cornellà de Llobregat era un problema greu i calia una actuació urgent.

El marc legal

El Pla Comarcal de 1953 qualificà els solars del futur polígon de vivendes de Sant Ildefons com a «zona suburbana extensiva» i com a «ciutat jardí intensiva», amb una densitat prevista de 166 habitants/ha.

La Llei del sòl de 1956 obrí la possibilitat de construir grans blocs de vivendes: *els polígons o ciutats satèl·lits*. Aquesta llei estigué mancada de la necessària reglamentació legal, la qual cosa facilità l'incompliment dels plans parcials, que són, en definitiva, els que regulen l'ús del sòl. L'incompliment de la normativa vigent fou degut, també, a la manca d'una clara atribució de responsabilitats davant l'administració i a la falta d'un imprescindible pla financer.

El Pla d'Urgència Social de 1958, amb la intenció de resoldre els problemes de barraquisme i d'habitatge, obrí les portes a la iniciativa privada en la construcció de vivendes socials en estreta col·laboració amb el sector públic, tot oferint-li estímuls molt avantatjosos: creació d'una nova categoria d'habitatges subvencionats a fons perdut, manteniment dels preus del sòl per sota dels valors especulatius, rapidesa i preferència en la tramitació d'expedients de renda limitada, possibilitat de reducció de les superfícies per habitatge i una bona colla d'exempcions fiscals.

Una de les concrecions del Pla d'Urgència Social de 1958 fou la construcció del polígon de vivendes de la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons a càrrec de Construcciones Españolas Sociedad Anónima (C.E.S.A.), empresa del sector privat, vinculada als negocis de l'especulació del sòl en època franquista.

La realització del polígon

A instància de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona³, l'any 1956, l'Ajuntament de Cornellà de Llobregat promogué un Pla Parcial d'iniciativa pública molt ambiciós que topà amb la incapacitat municipal per dur-lo a terme i amb unes perspectives d'expropiació que no agradaven a ningú. Aquest Pla Parcial preveia la construcció d'un polígon de vivendes per a 7.500 habitants.

El Pla restà sense execució, fins que, l'any 1958, l'administració municipal, amb el pretext de no disposar de suficients recursos financers per a realitzar el conjunt del projecte, cedí la construcció dels edificis i la urbanització del nou barri a l'empresa C.E.S.A. L'empresa obtingué, a més, una subvenció de trenta mil pessetes per habitatge i la facultat d'expropiació dels terrenys edificables.

El mateix any 1958, un decret modificà la normativa legal que afectava la utilització

del sòl urbà, en situar entre 3 i 6 m³/m² el volum d'edificació dels blocs d'habitatges, incloent-hi la superfície destinada a vials i zones verdes.

L'empresa constructora, empesa per la llei «d'obtenir el màxim benefici amb la mínima inversió», aconseguí la revisió del Pla Parcial i la introducció de nombroses modificacions, d'entre les quals destacà l'increment de la població del polígon a 45.000 habitants, com a conseqüència de la reducció de les superfícies dels habitatges i de l'augment del coeficient d'edificació.

C.E.S.A. justificà la necessitat de modificar el Pla Parcial en els imperatius econòmics de l'època, els quals no permetien de distreure la inversió de capital en zones verdes, qualificades per l'empresa de zones pròpies de països més rics i de climes no mediterranis.

El criteri del projecte de l'empresa contemplà l'edificació de vivendes com una fase anterior a la d'urbanització; tot amb l'excusa que hom no podia tolerar el barraquisme existent, tot esperant unes futures realitzacions urbanístiques tan costoses com meravelloses.

El projecte modificat per l'empresa preveia la construcció d'un polígon de 13.000 vivendes, distribuït en cinc nuclis, disposats de forma radial a l'extrem d'un sector central que concentrava els serveis⁴ que havien d'abastar la població resident. La majoria de les vivendes projectades, en una primera fase, tenien 45 m² de superfície i dos dormitoris. La xarxa viària es reduïa a una gran via central que travessava el polígon, mentre que hom projectava un munt de carrers sense sortida.

La Comissió d'Urbanisme aprovà definitivament la revisió del Pla Parcial el mes de juliol de 1959, per bé que introduint-hi diverses modificacions, qualificades de tipus tècnic: el 60% de les vivendes havien de tenir almenys tres dormitoris, ja que hom digué que «algunes famílies immigren amb els avis», el nombre d'habitatges fou reduït a 10.000 i els carrers principals havien d'amidar entre 15 i 25 m. d'amplària.

C.E.S.A. obtingué així, permís per a començar les obres i l'oportunitat de continuar la recerca del màxim rendiment del capital invertit.

C.E.S.A. només construí les vivendes, de les quals podia treure un rendiment immediat i solament urbanitzà els accessos mínims; en contrapartida, s'estalvià la construcció de serveis públics⁵ tals com el mercat, les escoles⁶, l'ambulatori, així com d'altres obres d'infraestructura, com és ara els espais verds, l'enllumenat i una adequada xarxa de col·lectors i de clavegueres.

Els grans beneficis de la inversió no s'aturaren amb aquestes actuacions. L'empresa cercà, encara, d'altres fonts d'ingressos a partir d'un estalvi inadmissible, que, actualment, hom no dubtaria a qualificar de frau: hom reduí al mínim la qualitat dels materials de construcció, malgrat el risc d'un prematur deteriorament dels habitatges, al temps que augmentà els preus de venda de les vivendes⁷ per damunt dels increments dels costos de producció.

Actualment, la Corporació Metropolitana de Barcelona promou un Pla de Rehabilitació de Vivendes, a partir d'un estudi que ha posat de manifest greus deficiències, respecte de la instal·lació d'ascensors, de les humitats dels baixos, de les instal·lacions elèctriques i de la consolidació de les estructures.

La tipologia urbana

La Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons pren una forma vagament pentagonal sobre una superfície de 45.43 ha. La densitat de la població és molt alta (692 habitants/ha), cosa que, a causa de la reduïda superfície de les vivendes (40-50 m²), comporta un espai per habi-

Fig. I. Croquis dels serveis previstos pel Pla Parcial 1959

Fig. II. Croquis dels serveis existents l'any 1970

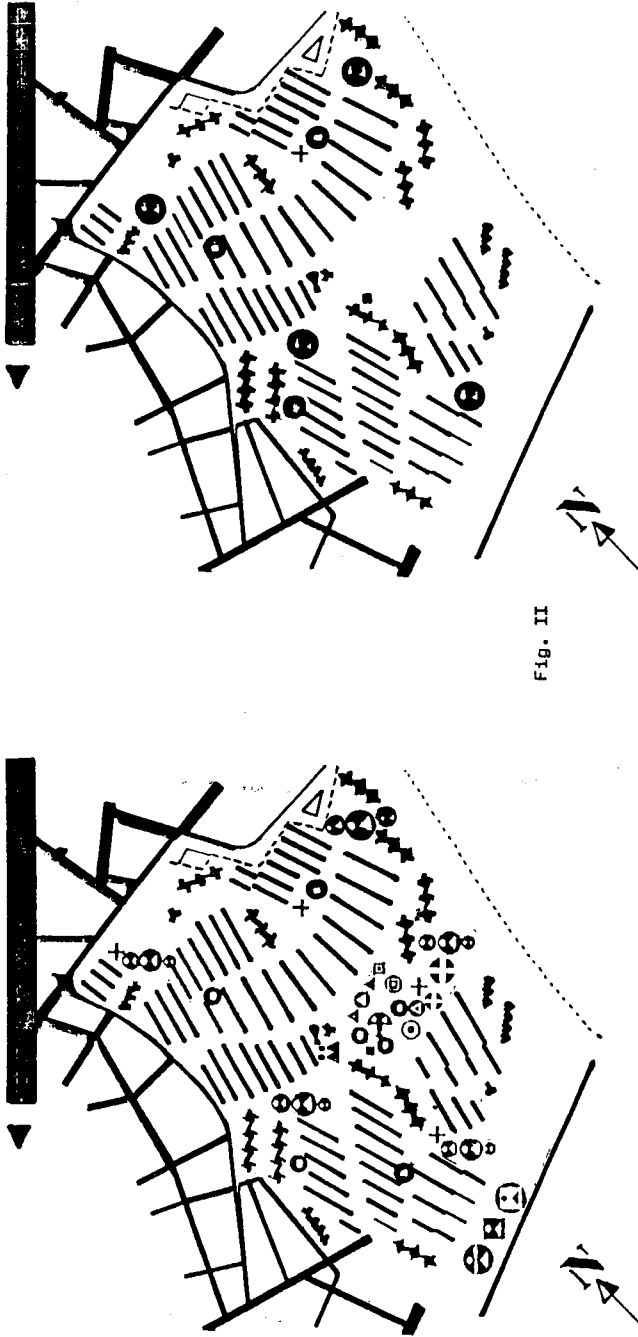

Fig. I (Plànol G. Massana, "Sarra d'Or" 1973)

Fig. II

⊕	escola	⊕	mercat	⊕	correu-telef.-telec.
⊗	parvulari	⊗	centre comercial	⊗	centre administratiu
⊙	jardí d'infància	⊙	bombers	⊙	centre parroquial
⊘	cinemas	⊘	muscu-exposicions	⊘	biblioteca
		⊚	centre d'esbarjo	⊚	casino
		⊛	piscina		
		⊜	pistes d'esports		
		⊝	cinema-teatre		
		⊞	centre d'esbarjo		

Fig. I

La reunió dels principals eixos viaris en un sector central dóna lloc a una estructura viària més o menys radial que defineix cinc sectors d'habitatges, on es barregen vivendes de diverses característiques estructurals: els blocs de planta lineal de 6 i 11 plantes, amb 2 i 2/3 habitacions per habitatge, respectivament; els blocs torre, de vegades, tal com assenyala Josep Fernández, amb una curiosa planta de creu gammada, amb 11, 14 i 17 plantes i 2/3 habitacions per habitatge.

Aspectes demogràfics

Evolució recent de la població

any	Sant Ildefons	Cornellà	%
1940	—	8.214	—
1950	—	10.596	—
1960	—	21.317	—
1965		53.049	
1970	36.536	77.314	47.26
1975	34.402	91.739	37.50
1981	31.412	91.563	34.31
1985	30.683	89.377	34.33

Font: Estadística i Societat, Generalitat de Catalunya

Fins el 1950, Cornellà de Llobregat enregistra un lent creixement de la població, tal com correspon a una societat de base econòmica agrícola. Durant els anys cinquanta, la població es duplica a causa de l'arribada d'immigrants, els primers contingents dels quals s'instal·laren, preferentment, al barri Riera, pròxim al riu, o significaren l'aparició del barraquisme.

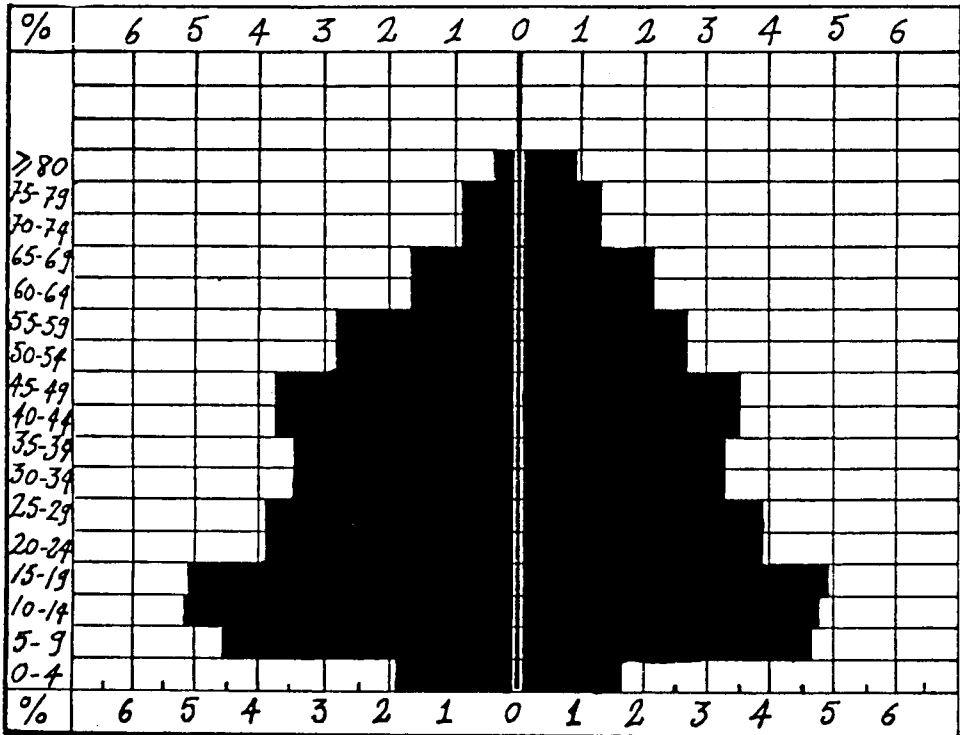
A partir dels anys seixanta, el creixement de la població esdevingué vertiginós, a causa de l'arribada massiva d'immigrants, que s'instal·laren a la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons sobretot, on, l'any 1970, residia ja gairebé la meitat de la població del municipi (47.26%).

Entre 1970 i 1975, la població de Sant Ildefons patí un retrocés, a causa del descens del nombre de naixements i de la marxa d'alguns dels seus estadants a d'altres barris de la ciutat, cosa que explica la minva del pes específic de Sant Ildefons respecte del total municipal (37.5%).

En aquests anys, hom construí el polígon de vivendes de la Font Santa i la població de Cornellà encara augmentà.

A partir de 1976, hom pot considerar pràcticament tancat el període immigratori; en efecte, només el 7,7% de la població de la Ciutat Satèl·lit arribà entre el 1976 i 1981. Durant aquests anys i els següents, les poblacions de Sant Ildefons i Cornellà enregistren una davallada, a causa de la crisi econòmica, que ha generat un elevat índex d'atur, un estat d'inseguretats i, en conseqüència, un descens de la natalitat i l'aparició d'un corrent emigratori cap als llocs d'origen. Mentrestant, el percentatge de la població de Sant Ildefons respecte de Cornellà, s'ha situat en un 34.33%.

Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons (Cornellà de Llobregat)
 Població any 1985: 30.683 habitants

HOMES			DONES	
habitants	%	edat	%	habitants
570	1.86	0-4	1.62	496
1.397	4.56	5-9	4.59	1.409
1.574	5.13	10-14	4.72	1.449
1.559	5.08	15-19	4.93	1.514
2.357	7.68	20-29	7.80	2.393
2.100	6.84	30-39	6.51	1.999
2.273	7.41	40-49	7.07	2.171
1.733	5.65	50-59	5.42	1.663
1.008	3.28	60-69	4.15	1.272
527	1.72	70-79	2.63	806
129	0.42	80	0.93	284
15.227	49.63	total	50.37	15.456

La piràmide d'edats

Una base molt estreta indica un baix percentatge de població entre 0 i 4 anys; la causa és la davallada de la taxa de natalitat, respecte d'altres generacions anteriors, com a conseqüència de la crisi econòmica, del progressiu avenç de la planificació familiar i de l'endarreriment de l'edat de matrimoni. A més a més, aquesta població de 0 a 4 anys, és filla de les generacions buides de 25 a 39, les quals corresponen als individus que, en esdevenir-se la immigració, tenien de 10 a 24 anys, edats amb una taxa d'emigració generalment més baixa. El mateix fenomen és observable en les generacions compostes entre els 50 i els 74 anys, les quals en tenien de 35 a 59 en esdevenir-se la creació de la Ciutat Satèl·lit, per bé que aquí caldria afegir que aquestes generacions patiren els efectes directes de la Guerra Civil o de la immediata postguerra.

Totes aquestes generacions buides alternen amb d'altres generacions plenes que corresponen a les edats amb més alta taxa de migració.

La població compresa entre els 10 i els 19 anys configura un seguit de generacions plenes: són els individus nascuts a Sant Ildefons, en l'època immediata a la seva creació⁸, fills de les generacions compreses entre els 40 i els 49 anys, les quals constitueixen, cap als anys seixanta, quan en tenien de 25 a 34, els contingents més elevats de nòvinguts.

Percentatges de població per grup d'edats

		0-14	15-64	65
Sant Ildefons	1981	28.6%	64.9%	6.5%
Sant Ildefons	1985	22.5%	68.1%	9.4%
Catalunya	1981	24.9%	63.9%	11.2%

La inversió del saldo migratori i la davallada de la taxa de natalitat han provocat que la població de la Ciutat Satèl·lit, tot i ser encara una població jove, tal com correspon a una població immigrant, hagi enregistat, entre 1981 i 1985, un procés d'envelliment.

La composició social

Sant Ildefons és un barri de població immigrada (el 63.6% són nascuts fora de Catalunya), procedent de les regions meridionals de l'Estat espanyol, Andalusia i Extremadura, sobretot. Un baix nivell cultural⁹ i la manca de qualificació professional¹⁰ han fet de la població de Sant Ildefons una població obrera, empleada de la indústria i greument afectada per les altes taxes d'atur que genera la crisi industrial.

La mobilitat laboral de la població és considerable, ja que solament el 7.1% treballa al barri; la resta ho fa fora de la Ciutat Satèl·lit:

- 38.8% Barcelona
- 19% L'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern
- 8.4% Sant Joan Despí, Sant Boi de Llobregat, El Prat de Llobregat
- 1.6% Castelldefels, Gavà, Viladecans, Sant Climent de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Vicenç del Horts i Molins de Rei

Font: Carme Massana

Aquesta diversitat en la localització dels llocs de treball i la manca d'una xarxa de transports eficient¹¹ fan que els caps de família hagin de passar moltes hores fora de casa¹²: prop del 70% n'hi passa de 12 a 15 diàries. Aquesta manca de comunicacions fa que el 50% dels caps de família passin les hores lliures al barri.

Aquesta pregona marginació fa de la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons una ciutat dormitori, dedicada a la reproducció de la força de treball, i un *ghetto*, arrelat en la pròpia consciència col·lectiva, on la integració esdevé difícil¹³ i els problemes econòmics i socials s'agreugen enormement: l'atur¹⁴ obliga moltes famílies a marxar o a participar d'una economia submergida, mentre que la manca d'oferta laboral als joves incrementa els problemes de delinqüència i de drogaadicció.

Conclusió

La manca de planificació de l'economia estatal i la inversió diferencial per sectors, generarà a l'Estat espanyol un corrent migratori vers les grans ciutats. Barcelona, amb bona part del seu terme municipal ocupat, veié créixer les poblacions veïnes, en funció de la demanda de la mà d'obra industrial. Aquestes poblacions, entre elles Cornellà, patiren un augment demogràfic considerable, a causa de la proliferació de polígons de vivendes com el de la Ciutat Satèl·lit de Sant Ildefons.

La iniciativa privada, a causa de la incapacitat o complicitat del sector públic, veié la possibilitat de realitzar grans negocis, a costa de la població immigrada i amb la coartada d'erradicar el barraquisme.

A Sant Ildefons, hom por constatar canvis en la qualificació del sòl, augment dels sotes edificables, dilació de la urbanització i manca de realització dels serveis públics previstos pel Pla Parcial. Tot d'acord amb el principi de maximització dels beneficis i en la immediata realització de la plusvàlua. La conseqüència n'és un polígon de vivendes inacabat, amb importants dèficits urbans, estructurals i infraestructurals que dificulten força la seva integració social.

Notes

Aquest article s'ha elaborat a partir dels treballs dels autors, pel Grup d'Anàlisi del Creixement Urbà, presentats a la Conferència Nacional de Geògrafs Polonesos, celebrada a Lódz, el gener de 1986.

¹ L'any 1953, l'Ajuntament censà 125 barraques habitades.

² L'any 1952, l'Ajuntament censà 489 persones que habitaven 96 caveres que havien estat excavades com a refugi durant la Guerra Civil.

³ La comissió d'Urbanisme fou el precedent immediat de la Corporació Metropolitana, en elaborar un pla director per a l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

⁴ El projecte feia esment d'un centre cívic, situat en aquest sector central, que mai no fou construït per l'empresa.

⁵ Durant els anys setanta, la població resident, conscienciada dels seus propis problemes i convençuda de la necessitat de reivindicar-ne les solucions, organitzà diversos actes públics, d'entre els que destacaren nombroses manifestacions, que obligaren l'Ajuntament a contractar empreses privades per tal de realitzar un pla de serveis públics. El cost econòmic fou molt alt per al municipi, ja que les empreses privades mantingueren uns alts marges de beneficis.

⁶ La primera escola de barri de Sant Ildefons no fou començada a construir fins el mes d'agost de 1963, perquè l'empresa propietària dels solars no volia cedir els terrenys per a l'edificació.

⁷ L'any 1960, el preu de venda d'un habitatge era de 150.000 pessetes. L'any 1969, s'acostava ja a les 450.000.

⁸ L'immigrant havia «resolt» els problemes econòmics que l'havien empès a emigrar i «gaudia» d'un relatiu benestar econòmic, la qual cosa facilità, durant uns quants anys, el manteniment de taxes de natalitat elevades, pròpies dels seus països d'origen.

⁹ L'any 1970, el 45% de les famílies no tenien cap membre amb estudis primaris; actualment, l'escolarització dels infants i les escoles d'adults han reduït al 39% (1981) el percentatge d'analfabets i persones sense estudis primaris.

L'any 1981, només l'1.3% de la població corresponia a titulats mitjans i superiors.

¹⁰ Qualificació laboral dels caps de família:

40.8%	obriers no especialitzats
39.9%	obriers especialitzats
4.2%	artesans
1.7%	funcionaris
1.2%	tècnics intermedis
1.2%	empleats
1.1%	serveis de neteja
11.9%	no consta.

Font: C. Massana

¹¹ L'arribada del metro a Sant Ildefons, a finals dels setanta, alleugerí la incomunicació del barri, en apropant-lo a Barcelona i a algun barri de l'Hospitalet i d'Esplugues de Llobregat; tanmateix, els transports continuen essent un problema pendent.

¹² Jornada de treball dels caps de família amb desplaçaments inclosos:

9-10h.	3.8%	14-15h.	20.3%
10-11h.	3.5%	15-16h.	9.8%
11-12h.	9.8%	16-17h.	2.1%
12-13h.	22.8%	17-18h.	1%
13-14h.	26.6%	18h.	0.3%

Font: C. Massana

¹³ L'any 1981, la taxa d'incomprensió de la llengua catalana era encara elevada: el 55% al districte V i el 59.6% al districte VI, ambdós de la Ciutat Satèl·lit.

¹⁴ L'any 1981, l'atur, a Sant Ildefons, abastava el 26.4% de la població activa, repartit entre els aturats anteriorment ocupats (9%) i els que cercaven la primera ocupació (17.4%); a aquests darrers caldria afegir un nombre desconegut, però segurament elevat, dels qui no s'inscriuen a les oficines de col·locació.

Bibliografia

- BAIX LLOBREGAT, EL a «Arrel», núm. 2. Barcelona (gener-abril 1982), pp. 2-79.
- CORNELLÀ DE LLOBREGAT a «Gran Geografia Comarcal de Catalunya», Barcelona (1982), vol. 8, pp. 457-462.
- FERNÀNDEZ, Josep: «Sant Ildefons» a «Revolt Negre», núm. 12. Cornellà de Llobregat (gener 1985), p. 14.
- MASSANA, Carme: «La formació de Sant Ildefons», a «Serra d'Or» (abril 1973) pp. 59-62.
- PELFORT, Onofre: «Notes històriques de Cornellà de Llobregat». Cornellà de Llobregat, 1979.
- TARDÀ, Joan i BOTELLA, Josep: «Cercant la nostra història». Cornellà de Llobregat, 1979.